

ČLÁNKY / ARTICLES

Morální panika a její kritici¹

Ondřej Slačálek²

Institute of Political Science, Faculty of Arts, Charles University, Prague

Moral panic and its critics. The article discusses the possibilities and limits of the concept of moral panics almost fifty years after the concept was first formulated. It presents classic formulations of moral panics (Cohen 1972/2011, Goode, Ben Yehuda 2009) and also the most important revisions (Hall et al., Hier). After that, it traces the debate between the most important critics (McRobbie, Thornton, Watney, Ungar and others) and their criticism of the various attributes of moral panic. The article concludes that we need to rethink both disproportionality and consensus as the main characteristics of the moral panic: due proportion cannot be judged scientifically, while with regard to consensus, we have to consider the situation of the divisions in society and the possibilities of various factions in society to mobilize their own moral panic in their decentralized media networks. This leads us to another point that we need to historicize a moral panic both as a historical episode and as the result of *longue durée* historical trends.

Keywords: moral panics, Stanley Cohen, Stuart Hall, criticism of moral panics, unproportionality, consensus

How to Cite: Slačálek, O. 2018. „Morální panika a její kritici.“ *Central European Journal of Politics* 4 (1): 4–33.

„Čas od času se společnosti stávají předmětem morální paniky. Situace, epizoda, osoba nebo skupiny osob jsou náhle definovány jako ohrožení společenských zájmů a hodnot. Masmédia jejich povahu popisují stylizovaným a stereotypním způsobem, redaktoři, biskupové, politici a další správně smýšlející lidé staví morální barikády, společensky uznávaní experti vystupují s diagnózami a řešeními. Vyvinou se způsoby, jak se vyrovnat se situací, nebo se (častěji) společnost uchýlí k nějakým už zavedeným. Situace pak zmizí, ztratí význam, nebo se zhorší a stane ještě viditelnější. Někdy je subjekt paniky vcelku nový a jindy se jedná o něco, co existovalo už dlouho, ale až nyní se to náhle ocitlo v záři reflektorů. Někdy panika přejde a je zapomenuta, s výjimkou folklóru a kolektivní paměti, jindy má vážnější a dlouhodobé následky a může být zdrojem změn v právní a sociální politice či ve způsobu, jakým společnost vnímá samu sebe.“ (Cohen 1972/2011: 1)

¹ Tento text vznikl za podpory grantu GAČR č. 14-19324S „Zdroje a podoby politizace subkultur v postsocialismu“. Za cenné připomínky autor děkuje oběma anonymním recenzentům.

² PhDr. Ondřej Slačálek, Ph.D. je odborný asistent na Ústavu politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Korespondenční adresa: U křížce 8, Praha 5, 150 00. E-mail: ondrej.slacalek@ff.cuni.cz.

1. Úvod

Předcházející slova, úvodní odstavec knihy Stanleyho Cohena *Folk Devils and Moral Panics* (1972), se dočkala bezpočtu citací. Svou výmluvností prokázal svému autorovi a jeho dílu poněkud spornou službu – touto úvodní citací prezentace Cohenovy teorie někdy nejen začíná, ale také končí a opomíjí mnohem bohatší charakteristiku a východiska konceptu. Na Jihoafričana, který ze své země odešel v šedesátých letech z politických důvodů, udělala velký dojem reakce britské společnosti na bitky mezi skupinami subkulturní mládeže, mods a rockery, poblíž přímořského města Clacton v letech 1964–1965. Pojem morální panika, kterým své zpracování tohoto tématu zarámoval, následně získal značný ohlas a byl až do současnosti uplatňován nejen na subkultury či zločin, ale také na reakci společnosti na celou plejádu témat – sekty či nová náboženská hnutí, zneužívání sociálních dávek, drogy, migraci, AIDS či terorismus. Podle Kennetha Thompsona se tak stal nejpopulárnějším sociologickým termínem od dob, kdy se do běžného jazyka rozšířil Weberův koncept byrokracie (Thompson 2011: vii).

Koncept morální paniky byl ale také často tvrdě kritizován. Vzhledem k jeho explicitní polemčnosti byla zpochybňována jeho analytická validita a prakticky všechny jeho klíčové charakteristiky byly zejména od devadesátých let napadeny nejen z hlediska obecné platnosti, ale také z hlediska historických omezení – s proměnou médií během osmdesátých a devadesátých let 20. století se stala řada atributů morální paniky stále problematičtěji vykazatelnou.

Do českého prostředí byl koncept morální paniky uveden Volkem (2000). Ve svých empirických a historických výzkumech s ním pracují např. Daniel (2016), Heřmanský (2013) či Slačálek (2018a, 2018b), ve svém přehledu různých přístupů k politické dimenzi hudebních subkultur mládeže jej diskutují Kuřík, Slačálek a Charvát (2018). Ani v jednom textu nicméně není prostor pro důkladné zhodnocení teoretických aspektů, detailní prezentaci základních formulací konceptu i diskusi námitek proti němu.³ Právě to by mělo být funkcí tohoto článku.

Nejprve shrneme hlavní charakteristiky morální paniky, na půdorysu daném obecně přijímanou rekonstrukcí Gooda a Ben Yehudy, ale s těžištěm v původním rozvinutí konceptu Cohenem. Následovat bude představení toho, jak koncept morální paniky aplikoval a zároveň rozpracoval pro použití na boj o hegemonii Stuart Hall a jeho kolektiv a posléze, jak jej aktualizoval pro studium morálních regulací a neoliberálního vládnutí Sean Hier. Po prezentaci těchto tří přístupů budou představeny různé kritiky konceptu. V závěrečné debatě budou tyto kritiky diskutovány z hlediska udržitelnosti konceptu

³ Některé formulace v tomto článku se překrývají zejména s některými pasážemi v Slačálek (2018b: 94-97), kde ovšem v mnohem stručnější podobě slouží pouze k uvedení konceptu, s nímž se dál pracuje v empirické diskusi.

morální paniky i pro současný výzkum. Zatímco v prvních čtyřech částech bude článek rekonstruovat cizí konceptuální přístupy a jeho přínos by měl spočívat především v rekonstrukci a usouvztažnění cizích argumentů, v páté části bude diskuse prezentovat vlastní pohled, což povede k určitým změnám i v rétorice výkladu.

2. Klasická formulace konceptu (Stanley Cohen) a pět složek paniky

Cohenovým zdrojem pro formulaci morální paniky byla etiketizační teorie, a to zejména ve své formulaci v knize Howarda S. Beckera *Outsiders* (1963). Podle ní je třeba změnit pohled na společenskou deviaci – od rozhodnutí porušovatele norem je třeba přesunout pozornost k rozhodnutí společnosti, vůči kterým skupinám bude přistupovat jako k podezřelým, jaké normy vyhlásí a jak vůči nim bude vynucovat konformitu. Společnost deviaci nejen konstruuje formulováním norem, ale také provokuje označováním určité skupiny jako deviantní a opakovaným zdůrazňováním negativních očekávání (srv. Becker 1963). V návaznosti na Beckera a svůj vlastní výzkum to Cohen formuloval do schématu, pro něž se v následující literatuře vžilo označení *amplifikační spirála*: původní problém, který vzniká ze strukturální pozice sociální skupiny, je vyjádřen životním stylem, který v sobě zahrnuje deviaci nebo kulturně kódované odkazy k ní. To vyvolá masivní společenskou reakci v médiích a u „kontrolní kultury“, tedy orgánů společenské represe. Výsledkem je eskalace napětí a polarizace – a také silná motivace pro danou skupinu uchýlit se k deviaci, již od ní společnost očekává a jako k jejíž pachatelce se k ní již chová (Cohen 1972/2011: 226).

Druhým významným východiskem Cohenovy analýzy byl výzkum věnovaný společenským reakcím na živelné katastrofy. Pro analýzu vývoje morální paniky převzal upravenou sekvenci reakcí společnosti na přírodní neštěstí Allena Bartona. Toto sedmidílné schéma pracuje s fázemi varování, hrozby, dopadu, inventury, záchrany, nápravných opatření a zotavení. (Cohen 1972/2011: 16-17) Pro Cohena ovšem splynuly fáze „varování“ a „hrozby“, pro výzkum přírodních pohrom jasně odlišitelné existencí empirických známek přicházející katastrofy.

Chas Critcher odlišuje Cohenovo „procesuální“ pojetí morální paniky od „atribučního“ pojetí Gooda a Ben Yehudy. Zároveň konstatuje, že se tato pojetí svým obsahem překrývají (Critcher 2008). V následujícím vymezení morální paniky to budu názorně demonstrovat – základní strukturou tu bude pět charakteristik morální paniky formulovaných Goodem a Ben Yehudou, které dle mého názoru slouží pro shrnutí konceptu i otevření diskuse s kritiky lépe než Cohenovy analýzy jednotlivých fází (Goode a Ben Yehuda 2009: 37-45). Tuto strukturu nicméně naplním převážně Cohenovými charakteristikami, které jsou dle mého názoru výstižnější a hlubší.

2.1 Pozornost

Jádrem paniky je pozornost – prudký nárůst veřejného zájmu. Abychom vůbec mohli o morální panice hovořit, musí její téma vyvolat silný zájem společnosti, nebo její významné části. Zpravidla se tento zájem transformuje v rozšířený pocit problému a ohrožení, v pociťovanou úzkost. (Goode a Ben Yehuda 2009: 37) Tento zájem má kvantitativní i kvalitativní prvky – roste nejen mediální pokrytí tématu či počet výroků politických představitelů a morálních autorit, ale mění se také jejich tón, zaujímají se jednoznačná stanoviska. Ozývá se v různých podobách i „hlas lidu“ (průzkumy veřejného mínění, dopisy do redakcí, protestní akce či sebeorganizace).

Objekt paniky je vesměs rámován jako něco nového: buď se jedná o nový fenomén (efekt „*novosti*“ někdy vyvolá nové a rychle rozšířené označení fenoménu), nebo se jedná o proměnu v kvantitě či kvalitě: informuje se o skutečném či domnělém „*prudkém nárůstu*“, „*rostoucí brutalitě*“ apod. Zdůrazňovány jsou právě ty rysy objektu morální paniky, které jsou právem či neprávem pokládány za „*nové*“ (což souvisí s touhou po „*novosti*“ jako jednou z klíčových „*zpravodajských hodnot*“). (Cohen 1972/2011: 69)

Se zesílením pozornosti souvisí pokrytí nikoli jen toho, co se skutečně děje, ale také vytvoření spirály očekávání. Varování médií upozorňují společnost dopředu, že to, co se stalo, bylo pouhou ukázkou toho, co se *může* stát. Mediální imaginace často prostřednictvím „*volných asociací*“ vytváří různá sebenaplňující (či někdy také sebeodvracející) proroctví (srv. Cohen 1972/2011: 188).

„*Jakmile se ustaví dominantní způsob vnímání, má tendenci asimilovat do sebe veškeré následující dění*“ (Cohen 1972/2011: 188). Jednou nastolený rámec má sklon k sebereprodukci, už vahou své přítomnosti, může vstřebat nebo i převážit následující jednání. To samo je už ovšem k nerozeznání prodchnuto mediálními obrazy a očekáváními, která z něj vycházejí (Cohen 1972/2011: 176). Například davy, před nimiž média varují, se někdy chovají přesně podle mediálních varování – jsou totiž přinejmenším zčásti tvořeny lidmi, kteří se rozhodli hrát svou „*roli*“, často založenou právě na mediálních proroctvích (Cohen 1972/2011: 52, 171-172, 186-187). Média své obrazy předpokládají a v případě nenaplnění těchto předpokladů se je mohou pokoušet i produkovat (jako bizarní příklad uvádí Cohen situace, kdy novináři žádali vhodně vypadající mladé muže, aby jim zapózovali při kopání do okna nebo telefonní budky – Cohen 1972/2011: 184).⁴

⁴ Srv. např. diskusi primárních a sekundárních deviací u Lemerta, viz Cohen (1972/2011: 7), u nás případ Czechteku, viz Slačálek (2011, 2018a).

2.2 Nepřátelství

Postoje vyjadřované k objektům morální paniky v sobě mají jednoznačnost – entity, o nichž se zde hovoří, jsou vnímány jako nepřátelské. Nepředstavují pouze hrozbu zájmům společnosti, ale rovněž zásadní útok na její hodnoty. Klíčové pro obraz nepřítele je stereotypní zobrazení, přehánění, zkreslování a zvyšování citlivosti na jeho charakteristiky a projevy (Cohen 1972/2011: 59-65).

Cohen pro obraz nepřítele přišel s výrazem *folk devil*, evokujícího čerta nebo čarodějnic. Nepřátelé, proti nimž společnost v morálních panikách povstává, jsou „viditelnými připomínkami, kým bychom neměli být“, jejich obrazy jsou široce užívaným „veřejným majetkem“ rezonujícím v lidové imaginaci (Cohen 1972/2011: 2).

Nepřítel je charakterizován „složeným obrazem“ („*composite image*“, Cohen 1972/2011: 30). V něm dominuje několik základních stereotypních rysů, potvrzovaných neustálým opakováním, často vybraných z okrajových epizod a znovu spojovaných s dalšími. Fungují zde krátká spojení, dekontextualizace a zobecnění. U Cohenem popsané paniky obraz mladých sestával z deseti prvků, mezi nimiž figuroval třeba obraz *války gangů* (aniž by existovaly důkazy, že skupiny mládeže měly strukturu gangu), *invaze z Londýna* (ač se bitek účastnili i mnozí místní), *motorek a skútrů* (ty přitom vlastnila jen menšina mladých), *života v nadbytku* (což byl v dané době obecně rozšířený obraz o velké části celé mladé generace), ale také *násilí a vandalismu* (které byly z jednotlivých událostí rozšířeny na vlastnosti daných subkultur) (Cohen 1972/2011: 30-34).

Prisuzované rysy jsou často nepravdivé nebo vzniklé zobecněním epizody na podstatu či části na celek. Podstatná není jejich reálnost, ale symboličnost. Důležité je především to, jak propojují obrazy nepřátel s kontexty, které jednak mají vysvětlující funkci a jednak zdůrazňují ty jejich vlastnosti, které je činí nepřijatelnými pro společnost. Cohen to demonstruje na příkladu často připomínané, a přitom zcela okrajové situace, kdy jeden z odsouzených mládežníků řekl, že zaplatí pokutu šekem na 75 liber. Ve skutečnosti se jednalo o ironickou poznámku a osoba, která ji pronesla, neměla ani bankovní účet – situace ale byla často evokována bez ohledu na původní ironičnost výroku a měla charakterotvornou roli, neboť představovala spojnici s představou, že násilí mods a rockerů pramení z nadbytku, v němž mladá generace žije (srv. Cohen 1972/2011: 28, 56-57).

Klíčovým se pro složený obraz nepřítele stane moment, kdy některá z jeho charakteristik získá kvalitu symbolu. Cohen uvádí příklad místních jmen, která se stanou připomínkou nějaké události a jejích důsledků či souvisejících emocí (příkladem může být Pearl Harbor či Hirošima, v českém kontextu třeba Mnichov). Tak vstoupil do kolektivní imaginace Clacton – nejen jako dějiště střetů, ale také jako jejich symbol a označení pro ně, včetně varování před dalšími „*malými Clactony*“ (Cohen 1972/2011: 36-37, 166). Podobně se ale symbolem může stát jakákoli rozlišující charakteristika – módní doplněk

či účes u subkultury, barva pleti u rasy či ikonické postavy zachycené ve zpravodajství (Cohen 1972/2011: 26-29).

Právě ty charakteristiky, které pobuřují a zároveň vysvětlují povahu a chování nepřátel, utvářejí zpravidla „*tvrdé jádro stálých atributů*“ složeného obrazu (Cohen 1972/2011: 54, v daném případě to byly obrazy nezralosti, nezodpovědnosti, arogance a nedostatku respektu k autoritám). Cohen pro svou analýzu identifikuje čtyři druhy základních vysvětlení, které označuje jako „*znamení doby*“ (která je příliš permissivní, tolerantní a dává příliš mnoho prostoru „*good-doers*“, což bychom do češtiny mohli přeložit doslova jako dobrodějové a poněkud volněji zaužívanými termíny „*pseudohumanisté*“, případně „*pravdoláskaři*“), „*je to jako nemoc*“ (která pro společenský problém používá metaforiku nákazy a požaduje nekompromisní léčbu), „*kabalismus*“ (který vidí za neorganizovaným a spontánním chováním temná spiknutí) a „*nuda*“ charakteristická pro mládež bez vážnějších problémů a výzev (Cohen 1972/2011: 62-66).

Zobrazování nepřátel zároveň navazuje na starší stereotypy a archetypy Cohen 1972/2011: 12-56). Zobrazení reprodukuje dosud známá vysvětlení – například popisy davových scén v mediálním pokrytí násilných střetů podle Cohena upomínaly na charakteristiky davu z pera Gustava Le Bona (Cohen 1972/2011: 51, 168-179). Návaznost na předcházející očekávání a stereotypy dané společností implikují také pojmy „*vhodných nepřátel*“ a „*příhodných obětí*“ (Cohen 1972/2011: xii; srv. Goode a Ben Yehuda 2009: 27, 30) – propuknutí morální paniky je nejpravděpodobnější tam, kde společnost už má negativní očekávání vůči jejím objektům a kde navíc lze tyto objekty rozehrát proti obrazu slušných lidí či bezmocných obětí. Goode a Ben Yehuda přirovnávají stereotypní zobrazování nepřátel při morálních panikách k policejnímu tipování podezřelých – klíčový je v obou případech „*profil*“, který plní vysvětlující funkci (Goode a Ben Yehuda 2009: 30). Morální panika souvisí s distribucí moci ve společnosti: nejsnáze k masivní symbolické manipulaci, jíž každá morální panika je, dochází v případě skupiny „*velmi viditelné a zároveň strukturně slabé*“ (Cohen 1972/2011: 226).

Důležitou charakteristikou obrazů nepřátel je polarizace. Ta může zdůrazňovat konfrontační vztah mezi jednotlivými skupinami nepřátel a tvořit z nich binární opozici definovanou právě svým protikladem (v Cohenově případě mods a rockerů, v českém kontextu bychom měli vzpomenout na dříve často užívané spojení „*anarchisté a skinheadi*“, případně aktuálněji „*Romové a neonacisté*“), nebo podtrhovat konfrontaci mezi nepřáteli a většinou (Cohen 1972/2011: 188).

V obrazech nepřátel se zdůrazňuje jejich cizost – z hlediska poklidné společnosti jsou to vetřelci, kteří narušují pokojný život. Cohen si všímá jejich kontrastu s místními starousedlíky, jimž je upírán pocit domova a jejichž legitimní zájmy (počínaje klidem a osobní bezpečností a konče cestovním ruchem v okolí) jsou narušeny (Cohen 1972/2011:

74-75, 222).⁵ Vedle drobných místních lidí mají vetřelci a *folk devils* protiklad také ve *folk heroes*, obnovitelích řádu. Naopak odpovědnost se přenáší i na „pseudohumanisty“ (*good-doers*), novináře píšící smířlivě o fenoménu, stoupence permissivnějších přístupů a další (Cohen 1972/2011: 120).

2.3 Konsensus

Morální panika společnost sjednocuje – proti nepříteli či zlořádu stojí ohrožená a vyvedená z míry, hledající adekvátní odpověď na situaci. Ohrožení pociťuje společnost jako celek (či ji jako celek pociťuje část společnosti, které se morální panika týká). Právě toto ohrožení aktualizuje a staví do popředí její hodnoty a rekonstruuje společnost jako sdílené úzkostné tělo. Nesouhlasící hlasy jsou buď upozaděné nebo okřikované jako součást problému. Výše zmíněné „hlasy lidu“, kterým věnují autoři analyzující morální paniky intenzivní pozornost (Cohen 1972/2011: 72-3; Volek 2000: 107), dokládají právě také přítomnost a prosazování konsensu i „zdola“. Konsensus se během morálních panik často performuje – společnost je v nejrůznějších projevech evokována právě jako sdílející negativní názor na odsuzovanou skupinu či praktiku (Cohen 1972/2011: 78).

Konsensus aktivně prosazuje určitý typ často nových aktérů. Cohen adaptuje a rozvíjí Beckerův pojem „*morální podnikatelé*“ (srv. Becker 1963: 147-164) a dále je rozlišuje na „*morální křižáky*“ motivované autenticky zakoušeným odporem k objektu morální paniky a dojmem vlastního „*poslání*“ této hrozbě čelit, a na pragmatiky, kteří spíše využívají příležitosti (Cohen 1972/2011: 141). V jeho analýze vystupují do popředí ty vlastnosti, kterými „morální křižáci“ korelují s autoritářskými osobnostmi, jak je popsali Adorno a kol.: cynismus a destruktivnost, podřizování autoritám, sklon obviňovat a požadovat tvrdé tresty, puritánství, rasové předsudky, strach z mas a sklon k projekcím (Cohen 1972/2001: 148; srv. Adorno, 1950: 409-420).

2.4 Nepřiměřenost

V okamžicích morální paniky je fenomén evidentně nadreprezentován – jeho nebezpečnost i význam se přehání. Podle Gooda a Ben Yehudy můžeme o evidentní nepřiměřenosti mluvit zejména v pěti případech, a to pokud: (1) dochází k *přehánění a zkreslování čísel*, (2) se varuje před *hrozbou, která ve skutečnosti neexistuje*, (3) se šíří *fámy* 4) se pozornost uplatňuje *disproporčně* vůči jednomu typu nebezpečí a opomíjí se jiné, které je obdobné (Goode a Ben Yehuda uvádějí kontroverzní příklad užívání legálních a ilegálních drog, kdy druhé jmenované vyvolávají paniku, ačkoli v důsledku legálních drog,

⁵ Za výrok typický pro morální paniku se zde chápe (s mnoha různými variantami): „*Nedovolíme, aby naši pláž/oblast/město/zemi ovládli chuligáni/hippies/černoši/Pákistánci.*“

např. kouření cigaret, zemře daleko více lidí) a 5) jedno a to samé téma vyvolává v průběhu času výrazně větší zájem a prudší reakci (Goode a Ben Yehuda 2009: 76-77).

K nastolení nepřiměřeného obrazu přispívají různé podoby mediálního pokrytí. Klíčová jsou místa, skrze něž se v médiích prosazují rámce. Cohen hovoří o „titulkovém násilí“ jako o situaci, kdy jsou titulky neadekvátní obsahu článku, ale za to jej kontextualizují do celkového rámce morální paniky a jejích vysvětlujících schémat, nebo je propojují se slovy navozujícími zděšení (typu „násilí“). Dalším zkreslujícím nástrojem může být „generický plurál“, který zobecňuje jednu situaci na více událostí a potažmo na obecnou charakteristiku (Cohen 1972/2011: 27).

Nepřiměřenost se ještě výrazněji projevuje v lidovém diskurzu – šíří se folklorní zkazky a urbánní legendy (Cohen 1972/2011: 176-177). Očekávané události vyvolávají pozornost běžných lidí, k bitkám mods a rockerů nebo na očekávané demonstrace přicházejí běžní lidé v roli čumilů, kteří berou situaci jako svého druhu slavnost, vytržení z každodennosti. Jejich přítomnost a očekávání dává události odlišnou dynamiku, „přítomnost dalších lidí může vést k přímé eskalaci“ (Cohen 1972/2011:180-182).

Nepřiměřenost pochopitelně má i jinou dimenzi – v neadekvátně velké pozornosti věnované objektům morální paniky ve srovnání s „věcmi, které jsou skutečně škodlivé a ohrožující“, cituje Cohen v předmluvě k třetímu vydání své knihy souhlasně knihu Barryho Glassnera *Kultura strachu* (Cohen 1972/2011: ix; Glassner 2000). Pozornost věnovaná objektům morální paniky se jeví jako neadekvátně velká oproti pozornosti věnované chudobě a nerovnostem, rasismu, vlastnictví střelných zbraní apod.

Nepřiměřenost se pak projeví nejen v mediálním a společenském pokrytí tématu, ale také v reakcích společnosti. Nezřídka během morálních panik zaznívají požadavky na výjimečná opatření, kterými bude problém vyřešen, a jež přitom často jdou za rámec běžných praktik. Redefinice hrozby vede k redefinici účinných sankcí – v obdobích morálních panik se zdůrazňuje například to, že bohatých mladých se skůtrem se „pokuta nijak nedotkne“, a proto jsou třeba jiné tresty (Cohen 1972/2011: 93).

Často se požaduje rozšíření pravomocí bezpečnostních složek, které stojí před novou hrozbou údajně bezmocné, přičemž jejich uniformovaná moc řádu je mnohdy i symbolicky hlavní protiváhou chaosu a nebezpečí signalizovaného atributy objektu morální paniky (Cohen 1972/2011: 95). Často také právě policie (spolu se soudy) provádí jménem společnosti očistné „ceremonie veřejné degradace“ (např. zatýkání), které jasně vymezují pole přijatelného, či rituály, kterými se dává najevo, že se společnost brání (např. předběžné tiskové konference o přijatých opatřeních, vyhlašování „problémových oblastí“) a zároveň reprodukuje optiku morální paniky. Chování za jiných okolností akceptovatelné se prohlašuje v daném kontextu za nepřijatelné a postižitelné (Cohen 1972/2011: 167, 189). Tuto roli pak doplňují soudy jasnou formulací odsudku, který dokonce činí společenskou distanci vykazatelnou a měřitelnou (výší trestu) (Cohen 1972/2011:95). Tresty mají mít exemplární, odstrašující funkci, mají představovat hráz,

kteřá zastaví příval nebezpečí. Morální panika často vede k požadavku, aby soudy neposuzovaly pouze předmětný skutek, ale také kontext podobných událostí a „*problém*“, jak jej definuje panika. Mají jednat jako nekompromisní paže společnosti, která se brání (Cohen 1972/2011: 115). Represe mohou uklidňovat společnost, zároveň však mohou vyvolat „*pocit perzekuce*“ u stigmatizované a trestané skupiny a přeměnit či upevnit tím její vlastní identitu (Cohen 1972/2011: 192-6).

Někdy společnost sklouzává až k jakémusi „*výjimečnému stavu*“, některé její dosavadní instituce a sebeomezení se jeví jako překážka účinnému postupu proti hrozbě (Cohen 1972/2011: 90). Výsledkem je často různá podoba „*inovace*“: Cohen zmiňuje požadavky stříhání vlasů, tělesných trestů (ty vyslovovali i někteří poslanci) či nucených prací v táborech pro účastníky rvaček a vynucenou přítomnost rodičů u projednání přestupků nezletilých účastníků střetů (kteřá, jak se vyjádřil jeden z nich, působila jako extralegální součást trestu) (Cohen 1972/2011: 92, 114). V případech jiných morálních panik se objevují prvky vigilantismu, domobrany nebo sklony k lynči. Jindy nepředstavitelných vystoupení se přitom dopouštějí i etablované instance, např. některá média (publikace seznamu pedofilů v Británii) Tento prvek panik se snažila soustavně zhodnotit Amanda Rohloff, kteřá jej v eliasovské perspektivě vnímá jako projev decivilizace (viz Rohloff, 2011; Rohloff a Wright 2010; Rohloff 2013; pro kritiku Hier 2016).

2.5 Těkavost

Morální paniky přicházejí náhle a pozornost médií, veřejnosti i veřejných činitelů má charakter zrychlující se spirály zájmu. Morální paniky jsou epizodami – mobilizovaná pozornost po čase nutně opadne, v některých případech po sobě zanechává instituční či právní pozůstatky nebo památku v lidovém imagináru. Právě to, co zpočátku dodávalo panice mediální sílu – touha médií po „*novém*“ – posléze vede k tomu, že se panika vyčerpá (Cohen 1972/2011: 78). Někdy za sebou zanechá změněná pravidla, jejichž funkce je přitom často „*ritualistická*“ – vymítají imaginárně zveličené nebezpečí zdůrazněné morální panikou (Cohen 1972/2011: 156).

3. Loupežná přepadení a boj o hegemonii: Hallova revize konceptu

Goode s Ben-Yehudou odlišili „*tři teorie morální paniky*“ podle toho, kteřá společenská skupina je příčinou paniky (Goode a Ben Yehuda 2009: 51-73). V prvním případě vycházejí morální paniky *zdola*, jejich hybnou silou jsou fámy a lidové předsudky, na něž média a politici spíše pod tlakem reagují, než že by sehráli iniciativní roli. Podstatná tu jsou sociální hnutí, kteřá zde ukazují to nejhorší ze svých možností: zjednodušení a mobilizaci na základě zkresleného obrazu nepřítelů.

Sociální hnutí hrají roli i v druhé teorii morální paniky – tam ovšem nikoli v podobě „grassroot“ uskupení, ale spíše v rovině poloprofessionalizovaných nátlakových zájmových skupin, které se často věnují konkrétnímu tématu a pro něž je morální panika vítanou příležitostí své téma prosadit. Tyto zájmové skupiny jsou jedním z důležitých součástí světa *středních vrstev*, složených vesměs z profesionálů se značnou sociální mocí, včetně přístupu do médií a vlivu na celkové nálady společnosti.

Podle třetí teorie, již autoři odlišili, vycházejí morální paniky z *elit* – jsou projevem bojů o hegemonii. Za příklad této teorie si vybrali knihu *Policing the Crisis* (1978) pěti autorů z birminghamského Centre for Contemporary Cultural Studies, z nichž nejznámějším byl britský kulturní teoretik jamajského původu Stuart Hall.

Jejich text připomíná svou strukturou cibuli. Začíná analýzou slova *mugging* (do češtiny je můžeme přeložit jako loupežné přepadení, ale jen za tu cenu, že je tím zbavíme některých důležitých konotací), nebo spíš historií zdomácnění původně amerického výrazu pro loupežná přepadení a tím, jaké bezpečnostní, rasové a ideologické konotace toto slovo získalo („*kdybychom mohli toto slovo zrušit, byl by to náš hlavní – a patrně jediný – praktický návrh*“, píše autoři hned na začátku knihy – Hall et al. 1978: vii). Výraz nejenže spojoval do jednoho pojmu odkaz k rase, zločinu a mládeži, ale také představoval účinné vyjádření pro krizi, a tím se stal i prostředkem pro „*konstrukci autoritářského konsensu*“ (Hall et al. 1978: viii). Slovo, jehož lavinovitě rozšíření v britských médiích autoři datují ubodáním starého vdovce 15. srpna 1972 (Hall et al. 1978: 3), účinkovalo ve veřejné imaginaci i proto, že se jednalo o americký import (v USA získalo svůj současný význam během čtyřicátých let). Během šedesátých let bylo podrobně zpravodajsky pokryto jako jeden z klíčových příznaků krize americké společnosti. Evokovalo obraz nevladatelných ghett, pouličních gangů a rasově kódovaného zločinu – a také politický konflikt, v němž neuspěly liberální návrhy na řešení, ale Nixon (Hall et al. 1978: 23). Britské publikum tedy bylo předpřipraveno obrazem „*mugging*“ z USA a jedním z klíčových prvků paniky byl fakt, že něco, co bylo dosud vnímáno jako obraz (dostatečně vzdáleného) úpadku USA, se ocitlo na domácí půdě. USA se staly rezervoárem pro očekávání, „*paralely*“ a „*proroctví*“, titulky se ptaly „*Přijde Harlem do Handsworthu?*“ a články označovaly americké reálie za zdroj varování a poučení (Hall et al. 1978: 25, 274).

Ačkoli kategorie „*mugging*“ neměla oporu ani v právu ani v dosavadní policejní praxi, byly pohotově zpracovány statistiky, z nichž vyplýval značný nárůst fenoménu. Takové statistiky slovy Halla et al. „*mají ideologickou funkci*“ – „*staví neukotvené a sporné dojmy na pevnou, nezpochybnitelnou půdu čísel. Média i veřejnost mají enormní respekt vůči faktům – tvrdým faktům. A žádná fakta nejsou tak tvrdá jako čísla...*“ (Hall et al. 1978: 9). Klíčový je přitom pro vyznění čísel způsob, jakým je policie interpretuje a jakým o nich

média informují.⁶ Následovala mediální panika a tvrdé tresty, týkající se i mladistvých a ospravedlňované médii (autoři zde upozorňují na shodný názor ve všech úvodnících), veřejností i soudci „veřejným zájmem“, potřebou „udržet naše ulice bezpečné“ či přímo „odstranit“ další potenciální pachatele. Policie posílila hlídky, morální autority se začaly o vlně násilí vyjadřovat jako o „nemoci“, pro niž je třeba „nalézt léčbu“. (Hall et al. 1978: 7-8)

Autoři vymezují morální paniku tak, že (1) oficiální reakce na fenomén je „*zcela nepřiměřená*“ („*out of all proportions*“), (2) policie, justice a média vnímají hrozbu v zásadě stejným způsobem a „*zdá se, jako by mluvily jedním hlasem*“ o diagnóze problému i o řešení a (3) média mluví o rychlém a dramatickém nárůstu a novosti problému (Hall et al. 1978: 16). V zásadě se tedy jedná o výše diskutovaná kritéria konsensu, nadreprezentace a pozornosti.

Význam „novosti“ fenoménu je podle Halla et al. nejen důsledkem toho, že novost představuje „*zpravodajskou hodnotu*“, ale také toho, že deklarovaná novost umožňuje prosadit „*novou definici situace – novou konstrukci sociální reality zločinu*“ (Hall et al. 1978: 29). Ta se u drtivé většiny členů společnosti logicky neopírá o vlastní zkušenost, ale o mediální zprostředkování. Toto mediální zpracování přitom záhy získalo několik základních rysů, především kontextualizaci do „*vlny zločinu*“ a nedílného propojení s potřebou společenské reakce nebo přímo už s pokrytím této reakce (první informací o mnoha případech *mugging* se stalo soudní projednávání, tak jako v jiných případech dělalo až soudní projednávání kauzu „*zpravodajsky hodnotnou*“) (Hall et al. 1978: 31). Pro mediální pokrytí soudních projednávání byl charakteristický „*konsensus soudců*“ stejně jako „*absence kontra-definic*“. „*Majestát zákona*“ byl evokován na ochranu společnosti a zároveň k překrytí jiných možností výkladu (Hall et al. 1978: 33). Zločin byl zároveň kontextualizován s dalšími sociálními problémy, jejichž společným jmenovatelem se stala permissivnost společnosti.

Druhou oblastí mediálního pokrytí byla policie. Vznik speciálních „anti-mugging“ jednotek znamenal další příspěvek k definici problému: nejen růst případů klasifikovaných jako *mugging*, ale také vymezení skupin, které s těmito jednotkami často přicházely do kontaktu, a ocitaly se tak obecně vzato v roli podezřelých. Policejní tipování s cílem prevence mohlo být pochopitelně založené zejména na předsudku, ve většině případů na předsudku rasovém. „*Ačkoli v žádném případě nebyli všichni muggers obvinění v tomto období černoši, situace a zkušenost černošské mládeže má, jak se domníváme, paradigmatický vztah k celému fenoménu ‚mugging‘.*“ (Hall et al. 1978: 51) Veřejné propírání v kontextu požadavku „*na zákon a pořádek*“ přiřadilo toto téma ke stejné

⁶ Autoři posléze věnují hodně prostoru diskusi a zpochybnění statistik (Hall et al. 1978: 9-16), přičemž uvádějí, že rozhodně nelze k danému roku mluvit o nárůstu, který byl charakteristický spíše pro předcházející období, za což je kritizuje Waddington (1986).

stereotypnímu způsobu, jakým britská veřejnost probírala jako ohrožení témata mládeže, zločinu a politického disentu (Hall et al. 1978: 48). „*Imigranti jsou pouze jedním ze snadno dostupných ‚obětních beránků‘ za vracející se problémy systému v krizi, dalšími známými obětními beránky byli ve stejném období ‚militanti‘, ‚podvratné živly‘, ‚komunisté‘, ‚zahraniční agitátoři‘ atd. Ale zatímco tito obětní beránci byli ve skutečnosti přítomni jen málo, navzdory své značné ‚mýtické‘ přítomnosti v médiích, imigranti byli velmi viditelní a zároveň velmi zranitelní.*“ (Hall et al. 1978: 50)

Klíčová pro rozvoj morální paniky byla média, coby vlastníci „*takřka monopolu nad ‚společenským věděním‘*“ (Hall et al. 1978: 64). Jejich ideologii ztělesňují zpravodajské hodnoty, soubor neoficiálních, ale silně přítomných kritérií, postojů a očekávání, sdílených s různými obměnami napříč různými redakcemi a vyjadřujících, co dělá informaci zprávou hodnou zveřejnění. Klíčovým úkolem médií je „*identifikace a kontextualizace*“ zpráv (Hall et al. 1978: 54). Kontexty, které jsou přisuzovány zprávám, jsou pochopitelně založené na řadě implicitních předpokladů, které jsou tímto pojetím zpráv zároveň znovu konstruovány. Hlavním z nich je přítom předpoklad „*společnosti jako konsensu*“: zpravodajství předpokládá a zároveň vštěpuje sdílenou „*mapu významů*“, která je založena na předpokladu sdílených „*základních zájmů, hodnot a obav*“. Za veškerým zpravodajstvím tak jako by stála jakási meta-zpráva o přibližně stejných zájmech a přibližně shodném podílu na moci, zpravodajství produkuje informační a politický konsensus zakotvený ve falešném pocitu rovnosti. (Hall et al. 1978: 55)

V zásadě, či v engelsovské „*poslední instanci*“ tak média „*reprodukuje definice mocných*“, dělají to ale prostřednictvím složité struktury, která zahrnuje jejich relativní autonomii a možnost kritiky (Hall et al. 1978: 57). Autoři si všímají paradoxu: Právě ty profesionální normy médií, které mají zajišťovat jejich „*neustrannost*“, „*vyváženost*“ a „*věrohodnost*“, je zároveň vedou k tomu, aby svá zjištění dokládala odkazy k věrohodným zdrojům – těmi jsou přítom především hlavní společenské instituce (a případně experti). Většina článků o *mugging* v tisku spadala podle Halla a jeho spoluautorů do tří kategorií: (1) zpráva o zločinu založená na policejních informacích, (2) „*zpráva o stavu války proti zločinu*“, vesměs založená na policejních statistikách, a konečně (3) příběhy ze soudní síně (Hall et al. 1978: 69). „*Je ironické, že ta samá pravidla, která mají chránit neustrannost médií a která vyrostla z touhy po větší profesionální neutralitě, zároveň velmi silně slouží k tomu, že orientují média k takovým ‚definicím společenské reality‘, která jim poskytují jejich ‚akreditované zdroje‘ – mluvčí institucí.*“ (Hall et al. 1978: 58) V důsledku tohoto přístupu média „*strukturně upřednostňují... názory mocných*“ a mluvčí či představitelé mocných institucí ve společnosti se stávají „*primárními definujícími*“ jednotlivých témat. Právě oni nastolují první výklad tématu, určují „*co je v sázce*“ a jakákoli další interpretace se musí vyrovnat s jejich výkladem situace, což je v situaci, když už je etablován, velmi obtížné. „*(P)rimární definice určuje limity veškerých následných diskusí tím, že rámuje, čím je problém.*“ (Hall et al. 1978: 58-59) Média takto reprodukuje ideologii ve smyslu ideového

odrazu zájmů vládnoucích skupin, jak ovšem Hall a další zdůrazňují, jedná se o „*soubor strukturálních imperativů, žádné otevřené spiknutí s těmi v mocenských postech*“ (Hall et al. 1978: 60). Pohled, který je konformní se zájmy vládnoucích, je přitom z velké části výsledkem obecného přístupu a rutinních pracovních postupů, které se v médiích pokládají za samozřejmé a nutné, takže kritika vůči němu působí nesrozumitelně a mimo realitu. To, co zůstává mimo obraz, je z pohledu tvůrců tohoto obrazu nikoli mocensky vyloučené, ale především obtížně viditelné (Hall et al. 1978: 65).

Média ovšem nepůsobí pouze jako překladatelé od oficiálních institucí k veřejnosti. Mají významnou roli v „*nastolování agendy*“, v určování, co je „*palčivá otázka dne*“. Zároveň mají, zejména v žánrech typu editorial, „*mluvit hlasem veřejnosti*“, a tím jej i formulovat, vytvářet (Hall et al. 1978: 63). V informování o kriminalitě se výrazně projevuje další podstatná role médií – určování hranic společnosti a vykazování některých jejích segmentů za tyto hranice (Hall et al. 1978: 68) Média v těchto okamžicích začnou hrát reciproční roli vůči primárním definujícím situace – zatímco z počátku oficiální instituce utvářely definici situace, nyní ji média, sekundární definující, nejen reprodukují, ale právě ona jsou zdrojem její platnosti, a to i vůči primárním definujícím (Hall et al. 1978: 76). Právě jimi šířené rámce nyní vytvářejí tlaky „*reality*“ na policii a soudy k tvrdým opatřením a na společnost, aby je akceptovala. Kruh se uzavírá.

Autoři sledují, v jaké defenzivě se během morální paniky ocitli stoupenci snižování trestů a reforem v trestní politice státu. Analyzují rozdílný způsob psaní jednotlivých novin, na příkladu *Guardianu* demonstrují utichání jindy kritických hlasů, na komunistickém *Morning Star* zase to, do jak excentrické pozice se vůči mediálnímu konsensu musí dostat ten, kdo mu chce vzdorovat (Hall et al. 1978: 89). Analyzují také roli odchylných názorů, které se objevují v tak zřídkačném množství, že nemají šanci narušit paniku, dávají ale zároveň dojem nejednohlasnosti a plurality (Hall et al. 1978: 93).

Autoři se staví explicitně mimo ideologie zločinu, které obsáhle rekonstruují, a posuzování *mugging*, explicitně ale odmítají fakticitu násilí zlehčovat nebo popírat, či se stavět na stranu těch, kteří zločin romantizují a prohlašují jej za akceptovatelnou formu subverze panujícího řádu (Hall et al. 1978: 183). Nehodlají polemizovat s ideologiemi zločinu konstruováním plnohodnotné alternativy, ale spíše analyzovat jejich společenské předpoklady a účinky. V tomto smyslu analyzují represí a trest jako nástroje budování (respektive znovubudování) společenské koheze, jako příležitosti k evokování majestátu zákona, který stojí zdánlivě nad třídami a nad společností, ale zároveň představuje nástroj pro udržení společnosti a potažmo i pro uhájení a reprodukci třídních rozdělení, která jsou této společnosti vlastní (Hall et al. 1978: 207-208). Tvrdé tresty, v jejichž vyhlášení se majestát zákona zjevuje, nemají pouze nápravnou funkci pro zločince a odstrašující funkci pro jeho případné napodobitele. Sehrávají také významnou pedagogickou roli pro celou společnost.

Stát tak zvyšuje svou „viditelnost“ v momentu krize, která je charakterizována „nahromaděním rozporů“ v různých sférách společnosti. Síly schopné za takových okolností zjednat „hodnotový konsensus“, získávají zároveň možnost dosáhnout své hegemonie či ji případně obnovit. (Hall et al. 1978: 192, 217, 215) Jako svou příležitost vyhlíží situaci krize radikálové a revolucionáři, kteří doufají v úspěch svého kontrahegemonického projektu. Hall et al. ale upozorňují, že patrně ještě mnohem větší příležitost skýtá vzhledem k rozšířeným nejistotám celé společnosti pro konzervativní síly, schopné přijít s atraktivní nabídkou „autoritářského konsensu“. Hall et al. tak propojují pojmové instrumentarium morální paniky s konceptem hegemonie. Pojímají morální paniku jako jednu z forem artikulace krize hegemonie, jako „jednu z hlavních povrchových manifestací krize, jeden ze způsobů, jakým je krize ‚zakoušena a vybojována‘“. (Hall et al. 1978: 217, 221)

Posun od klasického pojetí morální paniky v sociologii deviací naznačuje i pojem *signifikační spirála*, kterým Hall et al. navazují na pojem amplifikační spirály. Ta podle autorů vždy obsahuje alespoň některé z následujících charakteristik:

1. identifikace oblasti zájmu;
2. identifikaci podvratné menšiny;
3. konvergenci – propojení různých témat s pomocí sjednocující nálepky, která slouží jejich vzájemné diskreditaci a případně kriminalizaci;
4. pojem prahů, jejichž překročení vede k eskalaci: Hall et al. odlišují v zásadě prahy společenské přijatelnosti, práh zákonnosti a práh násilí;
5. prorocství těžkých časů, pokud se proti hrozbě nic nepodnikne (často s odkazy k analogickým problémům v zahraničí, v tomto případě USA);
6. volání po rozhodných krocích (Hall et al. 1978: 223-227).

Autoři charakterizují poválečnou hegemonii jako prosazení soukromého podnikání (s labouristickým doplňkem silného přerозdělování), parlamentní demokracie a ideologie „společnosti blahobytu“ (a neustálé „modernizace“, což umožnilo vnímat sociální problémy především jako otázky technického rázu). Tato hegemonie se z různých důvodů začala během šedesátých let ocitát pod nápořem různých kritik, jejichž symbolem se stala různá hnutí roku 1968, a společenský souhlas, tento základní předpoklad jakékoli hegemonie, se vyčerpал. (Hall et al. 1978: 227-229, 237)

Paralelně s tímto vyčerpáním konsensu se v britské společnosti výrazně objevila otázka rasy. Už v padesátých a na počátku šedesátých let si konzervativci na svých stranických konferencích vybrali jako dvě hlavní mobilizační témata zločin a migraci (Hall et al. 1978: 234). Na sklonku šedesátých let pak se svými varovnými prorocstvími o „řekách krve“ vystoupil Enoch Powell. Konzervativní pravice získala mobilizační téma, které na rozdíl od vágních a vzdálených témat studentské protestní levice („participativní demokracie“, „moc komunit“) mělo vazbu ke každodennosti nebo představám o ní. To, co

autoři označují jako „*powellismus*“, také umožnilo konzervativcům kritizovat střední proud a společenský konsensus z pozic původní „*anglickosti*“, tedy předpokládaného dřívějšího konsensu a evokované tradice. Liberální postoje v odborech, na univerzitách, u labouristů a liberálů mohly být atakovány jako překážka pro instituce autority v jejich snahách vynutit ve společnosti dodržování zákona. Všechny dosavadní politické konflikty mohly být převrstveny jedním zásadním rozdělením: „*autorita a její nepřátelé*“. (Hall et al. 1978: 244-251)

Kontrakultura šedesátých let sáhla na klíčovou kulturní instanci společnosti: „*Rozum*“ „*protestantského muže*“ směřujícího ke kontrole a odkládání či odpírání slasti (Hall et al. 1978: 254). To mohlo konzervativce vyděsit podobně, jako znovuobjevení dělnické bojovnosti a protesty v Severním Irsku, nebo třeba také značné rozšíření squattingu (Hall et al. 1978: 260-270, 281). V důsledku jim to ale umožnilo zareagovat „*konstrukcí populistické kruciáty*“ spojující různá témata rétorikou „*disorder*“, hrozeb řádu (Hall et al. 1978: 275-279).⁷ Autoři konstatují, že objevení rasové otázky právě v období krize „*nemohlo být náhodné*“, ale zároveň zdůrazňují, že „*(n)eexistuje žádný důkaz o inscenované kampani*“. „*(C)elková trajektorie je ale nepochybná*.“ Společnost čekala, slovy arcibiskupa z Cantebury, „*vzpouza proti permisivnosti*“. (Hall et al. 1978: 192, 244, 280, 285)

Výsledkem byla v letech 1969-1971 konzervativní mobilizace proti kontrakultuře a dělnické bojovnosti, využívání již zapomenutých zákonů a přijímání nových, ukládání exemplárních trestů a uchylování se k výjimečným praktikám (vyhoštění Dutschkeho). Roku 1972, kdy došlo k morální panice kolem *mugging*, krize britské společnosti kulminovala. Obrazy nepřátel se střídaly, zdivočelého studenta mohl nahradit severoirský bojovník či terorista z třetího světa nebo nebezpečný migrant. Sjednocoval je ale atribut násilí, a to obzvláště děsivého, protože podvracejícího řád, „*anarchického násilí*“. Jeho binárním opozitem tak „*nebyl mír, láska nebo náprava: byl jím zákon*“. (Hall et al. 1978: 192, 283-293, 300, 302)

„*Autoritářský populismus*“ si vynutil posílení státu a ukázání jeho tvrdé ruky nejen vůči zločinu, ale také ve vztazích zaměstnavatel-zaměstnanec. Morální panika ze zločinu, právě tak jako reakce na studenty a radikální levici, se stala pedagogickou příležitostí, jak adaptovat společnost na přijímání autoritářských postojů. Ze čtyřnásobné krize hegemonie – krize britského kapitalismu, krize vztahů mezi společenskými silami, krize státu a krize autority – umožnilo britským konzervativním silám vyjít právě evokování obrazu nepřátel a kampaň, která jim dala příležitost prezentovat se vůči nim rázným postojem. (Hall et al. 1978: 304-307, 320-324) Nepřítel získal mnoho tváří a zároveň společného jmenovatele, stal se „*many-faced and one*“. Nastoupila společnost „*zákona a*

⁷ *Disorder* znamená v angličtině nepořádek, zmatek, výtržnost, ale také onemocnění.

pořádku“. Nešlo přitom o konspirační jednání „*spiklenců z vládnoucí třídy*“, ale o sociální jednání zprostředkované ideologií, která také poskytla příležitosti. (Hall et al. 1978: 322-323)

Studie Halla et al. změnila dosavadní optiku a důraz prací o morální panice – ze studia toho, jak společnost produkuje deviaci a devianty, udělala především to, jak společnost prostřednictvím popisu deviace a devianta produkuje a mění sebe samotnou (ač se v poslední kapitole věnují i dopadu paniky na její objekt, tedy britské barevné populace). Pokud si Goode a Ben Yehuda vybrali *Policing the Crisis* jako příklad svého přístupu, kdy morální paniku inscenují elity z instrumentálních důvodů, sami uznávají, že přístup autorů je poněkud složitější: Na řadě míst své knihy se autoři explicitně distancují od přístupů, podle nichž by morální panika byla plánovanou, záměrně inscenovanou manipulací.

Knihy vychází z odlišného vnímání vztahů většiny a vládnoucí třídy, opírá se přitom o Gramsciho koncept hegemonie a její ambicí je také zhodnotit Althusserovo pojetí ideologie. Colin Sparks ovšem ve svém zpětném hodnocení Birminghamské školy autory kritizuje za to, že nejsou schopni ukázat, jak konkrétně vypadá ona autory zdůrazňovaná Althusserova naddeterminace (Sparks 2011: 88). Můžeme tak říci, že slabinou Halla et al. je v jistém smyslu pravý opak toho, co mu vyčítají Goode a Ben-Yehuda: kniha ukazuje, že analyzovaná morální panika fungovala ve prospěch vládnoucí třídy a přispěla k novému pojetí, nebyla ale schopna ukázat, *jak* k tomu došlo. Althusserovská naddeterminace se předpokládala, ale nedokládala ani neanalyzovala.

4. Neoliberální vládnutí a morální regulace: Sean P. Hier

Devadesátá léta a následující dekáda přinesly rozsáhlou debatu o konceptu, který ale vedl více ke kritice jeho základních premis (viz následující sekce) a k rozšíření záběru na celou řadu empirických studií než k zásadnějším inovacím. Ty můžeme identifikovat v zásadě dvě: propojení morální paniky s eliasovskou sociologií decivilizačních procesů (viz poslední část následující sekce) Amandou Rohloff a kontextualizace morální paniky do debat o historii morálních regulací a o neoliberálním vládnutí Seanem P. Hierem.

Hierův příspěvek lze kontrastovat s tezí kriminologa Stuarta Waitona, vyjádřenou už v titulu jeho knihy *Amorální paniky* (2008). Podle Waitona ztrácejí morální paniky ze zločinnosti svůj morální podtext a stávají se pouhou politikou strachu a sporem o bezpečí. Zároveň s tím se mění politické zbarvení jejich aktérů: paniky ze zločinnosti přestávají být specificky záležitostí konzervativní pravice, šíří se napříč politickým spektrem a jejich výrazným nositelem se stávají i liberálové a politická levice, která opustila kritické pozice ve prospěch „realismu“.

Podle Hiera (zejména 2002a, 2002b, 2008, 2011a, 2011b, 2016, pro související debatu nad empirickým případem morální paniky z polských migrantských dělníků ve

Velké Británii viz Fitzgerald a Smoczyński 2015; Hier 2015) se morální paniky jistě proměnily, ale neztratily ani morální, ani politický rozměr, jen je třeba jej jinak hledat. Hier kontextualizoval morální paniku do širšího kontextu diskuse o dějinách morální regulace, kterou roku 1985 iniciovala kniha *Velký oblouk. Utváření anglického státu jako kulturní revoluce* Philipa Corrigan a Dereka Sayera. Její politika byla do značné míry individualistická a z hlediska konvenčních politických ideologií subpolitická, to lze ale koneckonců říci o neoliberalismu jako celku. Jeho morální politika je postavena na neustálé responzibilizaci (činění zodpovědnými) jednotlivců za způsob, jakým jsou schopni kontrolovat rizikovost svého jednání (srv. O'Malley 1992, 1996) a zároveň na individualizaci morálky, pro jejíž konceptualizaci adaptovala Mariana Valverde (1994) bourdieuovský konceptuální jazyk a mluví o „morálním kapitálu“, jehož akumulací se jedinci situují v neoliberalním řádu. Tento řád má silnou morální (a represivní) komponentu, je ale méně předvídatelný a mnohem „těkavější“ než morální řády minulosti.

I proto zde často propukají morální paniky jako momenty krize dialektického vztahu mezi individuální (či skupinovou) morálkou na jedné straně a vágními a rozmlženými principy společenské morální regulace na straně druhé (Hier 2008). Podobné krize jsou logickými a racionálními výsledky podobně těkavého řádu a zároveň mají omezenou platnost, stávají se místem soupeření různých podob morálních představ a různých forem morálního kapitálu, mohou být utlumovány, přelévat se do nepanické racionální diskuse apod. (viz analýza paniky z rave hudby v Kanadě – Hier 2002b), to už ovšem záleží na „morálním kapitálu“ a celkové společenské pozici jednotlivých „lidových d'áblů“.

5. Kritika konceptu

Za více než čtyřicet let diskusí o morální panice zazněla proti tomuto konceptu řada pádných argumentů. Vycházely často z velmi odlišných východisek – od konzervativního kriminologického realismu až po radikální konstruktivismus. Základní východiska pojmu morální paniky kritizovali nejen autoři vycházející ze zcela odlišných metodologických i normativních postojů oproti Cohenovi či Hallovi, ale také někteří jejich žáci z druhé generace kritických kriminologů a kulturologů. Shrnout tyto výtky tak znamená propojovat autory s velice různorodými východisky.

5.1 Nepřiměřenost I (a nepřátelství): Mohou být masmédiá „přiměřená“?

Klíčovým terčem kritiky je u morálních panik představa o *nepřiměřenosti*. Tato kritika má řadu poloh – od autorů dokazujících v konkrétních případech údajné morální paniky, že percepce hrozby je třeba vnímat jako adekvátní a nikoli nepřiměřenou (Waddington 1986), až po konstruktivistickou výtku, že nepřiměřenost předpokládá nějakou

určitelnou přiměřenou a dosažitelnou interpretaci, což je z konstruktivistického hlediska značně problematické.

A nejen z konstruktivistického hlediska. Implicitní představa o možnostech adekvátní interpretace může být problematická i z hlediska historické analýzy fungování masmédií. Podle historika zaměřeného na vývoj veřejné morálky Alana Hunta „žádná teorie morální paniky neposkytla uspokojivé vysvětlení vztahu mezi médii a veřejným míněním“ (Hunt 1997: 645), přičemž tato bílá místa snadno zaplňuje paušální podezíravost vůči manipulujícím médiím a předsudečné veřejnosti. Tato kritika vychází z podezření vůči kritické angažovanosti konceptu, podobnou výtku lze ale vznést i z pozice radikální kritiky: Historik a gay aktivista Simon Watney ve své knize *Policing Desire*, analýze mediálních reakcí na AIDS a pornografii, z odlišných pozic vytýká konceptu morálních panik to, že jako s *výjimkou* z pravidla fungování médií nakládá právě s tím, co je jejich *charakteristikou* – jako by autoři nechápali, že „*masmédiím jako odvětví je vlastní zájem o výstřednost, s nenasytanou chutí a schopností posunů, opakování a významotvorné absence*“ (Watney 1997: 41). Jestliže koncept morální paniky odsuzuje autory, kteří s ním pracují, k neustálému kontrastování skutečného a zkresleného, adekvátního a nadreprezentovaného, mýjí se s podstatou věci: Zkreslení a nadreprezentace či podreprezentace jsou charakteristickými vlastnostmi každé mediální *reprezentace*, která je neustálým sporem o významy, nikoli odrazem reality.

V tomto smyslu, jak dodávají Thornton a McRobie, jako by koncept morální paniky vyjadřoval představu o oddělitelnosti „reality“ a „reprezentace“, což je zcela neadekvátní postmoderní situaci (a ve skutečnosti už i moderně), kdy je prakticky veškerá sociální realita kontaminována „*všeprostupujícími stopami současných komunikačních médií*“ (McRobbie a Thornton 1995: 571). Adekvátní reprezentace nemůže existovat *před* momentem paniky (a společenského konfliktu), je mnohem spíše výsledkem diskurzivního střetu o adekvátnost, jehož je panika často jednou podstatnou epizodou.

Jsou-li podle Watneyho masmédiá „*veřejným fórem, na němž moderní společnosti a jednotlivci dávají sami sobě smysl*“, klíčovou charakteristikou tohoto fóra je zvláště dnes „*rostoucí industrializace*“ (Watney 1997: 45). Zjednodušování do symbolů a emotivně silných zkratek je vlastním smyslem médií, která nemají odrážet různost svého publika, ale naopak jej produkovat jako homogenní veřejnost. To činí různými způsoby – například opakováním, které produkuje reálnost opakovaných skutečností, a zároveň tím, že brání své příjemce „*před hrozbami potenciální destabilizace*“ (Watney 1997: 48). Média přitom navazují na předchozí představy v imaginární společnosti – např. nelze říct, že by „*z gayů dělala zrudly, protože homosexualita je, a vždycky byla konstruována jako zrudná*“. (Watney 1997: 48) Obraz lidství a lidské identity producenti mediálních sdělení zároveň předpokládají a reprodukují, autoritativně je předvádějí a zároveň odvozují z předpokládaného zájmu publika.

Podtržení střechového pojmu morální panika zdůrazňuje podobnost reakcí společnosti na velmi odlišné jevy. S tím, jak se rozšířilo na celou řadu fenoménů, odvrací pozornost od jejich specifik, od konkrétních podob a motivací strachů, které se v těchto panikách projevují. Tak se může morální panika stát nocí, v níž jsou kočky všech negativních postojů černé. Koncept morální paniky zdůrazňuje zjednodušující obraz nepřítel, onen Cohenův „složený obraz“, vycházející z několika málo často svévolně spojených komponent. Není to ale vlastnost velké části mediálních obrazů, ba nutný důsledek funkce médií coby prostředníka informací, nutně zjednodušených, aby byly únosné? Inverzní analýza Matthewa Wooda a Matthewa Flinderse, která oproti „folk devil“ konstruuje „folk hero“ a jako protiklad morální panice analyzuje „morální euforii“, naznačuje, že postupy jasně viditelné u negativních obrazů nejsou specifické, jen výraznější právě pro své negativní zaměření (Wood a Flinders 2012).

5.2 Nepřiměřenost II (a konsensus): (A)historičnost morální paniky

Jak upozornil John Springhall, kategorie „morální paniky“ je příliš obecná a „inkluzivní“ a její užívání je proto spojeno s rizikem přehlédnutí „konkrétních rysů historického kontextu, nové technologie nebo společenské úzkosti“ (cit. podle Hunt 1997). Sám ji proto odmítá používat pro svou analýzu hororových komiksů z padesátých let 20. století. Tím větší rozpaky pochopitelně může vyvolat projekce konceptu do dálnějších časových období (typicky na příklady čarodějnických procesů nebo puritánských hnutí v raném novověku), nebo takové jeho používání, které přenáší rysy charakteristické pro šedesátá a sedmdesátá léta 20. století do pozdějších dob, pro které už podle kritiků pozbyly platnost.

Právě tuto kritiku formulovaly v půli devadesátých let kulturní socioložky Angela McRobie a Sarah Thornton (McRobie institučně patřila k druhé generaci birminghamské školy). Podle jejich kritiky koncept morální paniky potřebuje přinejmenším zásadní revizi, a to kvůli proměně západních společností směrem k větší pluralitě. K ní přispělo i samotné užívání tohoto konceptu, který se stal běžnou součástí veřejných polemik a „standardní otázkou v novinových rozhovorech s konzervativními poslanci“ (McRobbie a Thornton 1995: 559).

Analytici morálních panik podle McRobbie a Thornton trpí zvláštním typem optického klamu: ze svého pozorovatelského stanoviště nevidí sami sebe jako aktéry ve veřejném prostoru, „zveličují hegemonii a přehlížejí kontradiskurzy, z nichž vycházejí a k nimž přispívají“ (McRobbie a Thornton 1995: 564). V jejich perspektivě jsou tak (paradoxně?) špatně viditelné právě ty postoje, které chtějí povzbudit a které spolutvoří – rétorika morální paniky se tak skvěle hodí k soupeření o status oběti, ale již méně ke společenskovední analýze. Koncept morální paniky „potřebuje velmi naléhavě aktualizovat právě kvůli svému úspěchu“ (McRobbie a Thornton 1995: 572). V situaci, kdy se jej lze dovolávat, představuje ve veřejné diskusi mocný nástroj pro omezení či

neutralizaci fenoménu, který popisuje. Úspěšná kariéra pojmu a větší otevřenost veřejné diskuse přispěly k jistému sebeomezení aktérů většiny morálních panik, k většímu smyslu pro proporce a vyváženost. Konzervativní hlasy se i díky rétorice, která jim přisuzuje „morální paniku“, mohou cítit být v defenzivě. S jistou nadsázkou bychom mohli závěry McRobie a Thornton doříct tak, že i samotná rétorika morální paniky se může stát morální panikou, že postmoderním západním společnostem nebo přinejmenším některým jejich liberálněji orientovaným segmentům je vlastní dispozice k čemusi, co bychom mohli označit jako morální paniku z morální paniky.

Koncept morální paniky také implikuje příliš statickou představu o roli médií i o skupinách, které jsou morálními panikami demonizovány. Pokud takové představy byly adekvátní v šedesátých a sedmdesátých letech, zcela jistě je nelze akceptovat pro pozdější situace.⁸ Analytici musejí podle McRobbie a Thornton vzít vážně snahu přinejmenším některých médií o „vyváženost“, zejména vzhledem k tomu, že celá řada objektů morální paniky dokáže na situaci reagovat a artikulovat (prostřednictvím svých nebo advokačních zájmových skupin a expertů) kontra-hlasy: „*‘folk-devils’ can and do fight back*“ (McRobbie – Thornton 1995: 566).⁹ Zejména některé subkultury mládeže dokážou z morálních panik dokonce těžit (poskytují jim „*bezplatnou PR kampaň*“ – McRobbie a Thornton 1995: 565),¹⁰ ba dá se říct, že jsou pro ně takové situace někdy i kýženým výsledkem vlastní aktivity (ostatně, snaha „šokovat měšťáka“ a s ní spojená potřeba, aby si „měšťák“ provokace všiml, je avantgardnímu umění vlastní prakticky po celé dvacáté století). Jak Thornton ukazuje ve své následující knize *Club cultures*, morální paniky minulosti slouží pro některé subkultury jako vítaný zdroj mytologie a vzorů, a někdy také i ty současné představují, jak ironicky poznamenává, „*jeden z mála marketingových nástrojů dostupných pro relativně anonymní instrumentální taneční hudbu*“ (Thornton 1995).

Celkový obraz ještě komplikuje fragmentace mediálního prostoru a to, že i okrajové skupiny mají svá, jakkoli okrajová média – ať už se jedná o subkulturní ziny, časopis bezdomovců *Big Issue* či třeba noviny trockistické Socialist Workers Party nebo krajně pravicové British National Party. Ty všechny jsou schopné nejen artikulovat specifický pohled, ale v některých případech také nastartovat vlastní morální paniku, byť v rámci svého omezeného (leč oddaného) čtenářského okruhu.

Vedle seriózních médií usilujících alespoň částečně o „vyváženost“ a okrajových médií existuje pochopitelně bulvár, pro nějž je popis poskytovaný konceptem morální

⁸ Tady se s Thornton a McRobbie shodnou částečně i Goode a Ben Yehuda (2009).

⁹ Bill Thompson a Andy Williams jdou ve svém pokusu o zničující kritiku morální paniky ještě dál, když říkají, že navzdory depresivnímu obrázku prezentovanému Cohenem se mohly bránit a především našly zastání už objekty jím popsané morální paniky proti mods: „*vůdčí britští morální podnikatelé*“ tehdy podle autorů popsali tisk jako „*továrnu na lži*“ a panika byla podle autorů odmítnuta i členy parlamentu (Thompson a Williams 2013: ix).

¹⁰ Autorky citují magazín *Q*.

paniky neadekvátnější. I zde však může jednostrannost konceptu poněkud zploštit způsob, jakým bulvár skandalizovaná témata uchopuje. Voyerství bulváru totiž nezahrnuje jen prvoplánové odsouzení, ale také přisvojení požitku z odsuzovaného. Dává možnost nejen pohoršit se nad porušením norem, ale také si toto porušení norem vychutnat. Bulvár „umožňuje svým čtenářům zároveň sníst i ponechat si koláč: mohou si v jednom okamžiku zprostředkovaně užít a/nebo tajně obdivovat transgresi a hned poté jí být šokováni a pobouřeni.“ U publika všech tří typů médií přitom můžeme očekávat „větší míru ‚mediální gramotnosti‘“ než dříve. (McRobbie a Thornton 1995: 569, 571).

5.3 Nepřiměřenost III (a psychologizace společnosti): Normativita a nadřazenost vědce

Kritérium nepřiměřenosti lze kritizovat ještě z jednoho úhlu pohledu – aby ji bylo možno konstatovat, musí zde existovat *někdo*, kdo ví, jaké mediální pokrytí daného jevu a jaký společenský zájem by byl přiměřený. Koncept morální paniky počítá s nadřazeným postavením vědce, ještě zesíleným psychologickou terminologií v jejím samotném jádru (panika, strach, úzkost...) – nachází-li se společnost ve stavu paniky, je vědec tím, kdo si zachoval zdravý rozum, je schopen postavit se vně společenských předpokladů a diagnostikovat zbytku společnosti jako jednomu tělu nezdravý stav. Je sporné, zda je taková představa o roli vědce po Foucaultovi a dalších udržitelná.

Nejen objekty morální paniky, ale i společnost obviněná z toho, že morální panice podlehla, „*can and do fight back*“. Hunt cituje z *Independent on Sunday* (21. února 1993): „*Morální panika je jedna z těch nafoukaných frází, používaných sociology a dalšími údajně nestrannými badateli lidského chování k povyšování se nad rozrušením obecné veřejnosti. Obvykle tato fráze přichází vybavena statistikami, které dokazují, že spotřeba alkoholu byla ve skutečnosti mnohem větší ve čtyřicátých letech 19. století, nebo že fotbalové chuligánství ve skutečnosti pochází už z roku 1898... Doktorský přístup je zklidňující: žádné strachy, bylo to tu už dříve, vaše starosti jsou náhražka vytvořená médii, hrstkou podivínských biskupů, pronikavými hlasy zleva i zprava, moralisty a nostalgiky všeho druhu.*“ (Hunt 1997: 641)

Na jakém základě může vědec diagnostikovat neadekvátní reakci? Musí mít východisko ve vlastní představě o adekvátnosti, přičemž lze těžko obhajovat názor, že by toto východisko bylo plně vysvětlitelné jazykem vědy. Pojem morální paniky už svým použitím implikuje velmi normativní pozici. Zároveň produkuje problematické mocenské vztahy mezi vědcem – diagnostikem a diagnostikovanou společností. Takové mocenské vztahy by snad byly (a i to problematicky) adekvátní pouze takovému pojetí vědy, které by bylo schopno obhájit svou hodnotovou neutralitu (je-li něco takového vůbec možné), ale stěží takovému, které nutně obsahuje silnou normativní komponentu.

5.4 Paniky bez morálky a nepřítel?

Jedním z klíčových kritérií morální paniky je, jak jsme viděli, existence výrazného obrazu nepřítele, a to většinou nepřítele-psance. „Lidoví čerti“ jsou obvykle lidé z okraje společnosti, velmi viditelní a s relativně malou sociální mocí. Sheldon Ungar v návaznosti na Beckův koncept rizikové společnosti vystoupil s kritikou, podle níž se takové pojetí mívá s většinou současných panik a vzednutí společenského strachu. Ta už se nekoncentrují na jednání nepřítel, ale na rizika, která produkuje společnost sama, na ekologické, bezpečnostní či sociální problémy (Ungar 2001).

U některých takových zdánlivě neosobních panik můžeme identifikovat i společenskou skupinu, která sehrává tradiční roli „lidových čertů“ (typicky se můžeme vrátit k Watneymu a panice ze zdánlivě typicky neosobního „rizika“ AIDS, v níž tuto roli sehráli homosexuálové), pro většinu z nich je ale charakteristická „neosobnost“ a to, že pokud už přece jen poukazují k nějakému obrazu „nepřítele“, jedná se o nepřítele mocného a stěží viditelného, skrytého v mocných institucích společnosti (Ungar 2001: 284). Diskurz „bezpečí“ (*safety*), který základním cílem panik v rizikové společnosti, se často netýká žádného nepřítele (Ungar 2001: 287). Bezpečí také není morální kategorií, nebo v jen velmi omezené míře (ti, kdo bezpečí ohrožují, mohou být popsáni jako amorální, v řadě ekologických kauz se ale jedná o amorálnost rozprostřenou na celou společnost a nesloužící tedy k odhalení nějakého „lidového čerta“).

Jestliže si Cohen pro analýzu morálních panik vypůjčil analytické postupy pro popis reakcí společnosti na přírodní katastrofy, dnes nastal podle Ungara čas pro jistý návrat ke katastrofickému. Převládající paniky z infekčních nemocí či ekologických hrozeb ani nemohou být obviněny ze služby dominantní ideologii – to už lze spíše říct, že přispívají k společenské kritičnosti, nebo společnost naopak rozkládají na komunity jednotlivých obav (Ungar 2001: 287). U panik rizikové společnosti navíc dává ještě menší smysl kritérium nepřiměřenosti a „herkulovské úsilí“ analytiků morální paniky o poměření reakce „realitou“. Paniky rizikové společnosti se totiž většinou vážou k budoucnosti a k dosud neznámým následkům, k možnostem katastrofy, které v současné době nemůžeme plně zhodnotit (Ungar 2001: 285).

5.5 Těkavost: Epizody a procesy

Jako sporný se jeví také předpoklad o těkavosti morálních panik, o jejich epizodní povaze a sklonu k rychlému vyvanutí. Tato představa byla kritizována z více stran – jako empiricky nepřesvědčivá i jako zužující záběr možných zjištění.

Jako problematická se jeví představa o těkavosti panik z pohledu jejich objektů i z hlediska povahy mediální reprezentace. Slovy Simona Watneyho: „*Morální paniky se zdánlivě objevují a mizí, jako kdyby reprezentace nebyla místem permanentního ideologického zápasu o význam znaků*“ (Watney 1997: 42). Zaměření na epizody může být

optickým klamem, který činí ostatní období neprávem „nevinnými“, což je zejména v kontrastu se zkušeností některých permanentně stigmatizovaných skupin absurdní (Watney 1997: 43).

Předpoklad odeznění paniky je v řadě případů problematický – některá nebezpečí jsou ve společnostech pocíťována dlouhodobě a hluboce. To, že se neudrží na předních stranách novin a na prvním místě veřejného zájmu, neříká nic o tom, že je společnost nepřestala brát jako hrozbu a že vůči nim nadále nevystupuje se směsicí nepřátelství a obav, charakteristickou pro morální paniku. Řada panik se tak stává spíše permanentními, bez jasného konce i možnosti odeznění.

Zaměření na epizody lze obhajovat jako metodologickou výhodu, protože poskytují jasně ohraničenou situaci, výrazný moment se silnými reakcemi společnosti a zároveň i moment historicky významný. I někteří autoři, kteří s konceptem morální paniky pracují, ale pokládají toto zúžení za problematické, pokud nezahrne důsledky morálních panik v dlouhodobé historické trajektorii. Rohloff proto navrhuje, aby práce s konceptem morální paniky přešla od mapování epizod k dlouhodobějším dopadům morálních panik a některých praktik s nimi příležitostně spojovanými (vigilantismus) na brutalizaci a decivilizaci společnosti (v eliasovském smyslu) (Rohloff 2011; Rohloff a Wright 2010; Rohloff 2013; pro kritiku viz Hier 2016). Bez analýzy toho, jak se dlouhodobé důsledky paniky vepsaly do institucí, mentality a horizontu možného v té které společnosti je podle ní obraz neúplný.

6. Využitelnost konceptu

Jak jsme viděli, koncept morální paniky je velmi sporný a byla proti němu formulována řada velice přesvědčivých argumentů. Každý, kdo s ním chce v současné době pracovat, má před sebou nesnadný úkol vyrovnat se s kritikami, které přesvědčivě argumentují, že morální panika je v nejlepším případě koncept vhodný pro minulá období, v horším případě se jedná o zcela zavádějící nástroj a pouhý projev arogance vědce vůči společnosti. S argumenty proti morální panice se s větší či menší pokorou vyrovnávali i autoři jako Stanley Cohen (v předmluvě k třetímu vydání svých *Folk Devils and Moral Panics*) nebo Goode a Ben-Yehuda (kteří poněkud arogantnímu a ne vždy přesvědčivému vypořádání s kritikou věnují celou jednu kapitolu své knihy). Smyslem následující části není jejich práci zopakovat a reprodukovat (ač budu jejich argumentaci v některých případech zhodnocovat), ale spíše při zvážení argumentů a protiargumentů shrnout, do jaké míry je koncept morální paniky adekvátní pro současnost.

Na místě je předeslat, že ač považuji některé argumenty vůči konceptu morální paniky za velmi pádné, nemění to nic na tom, že koncept morální paniky pokládám za produktivní. Námitky kritiků, představené v předchozí sekci, se nyní pokusím

rekonstruovat spíše jako formulaci limitů pro práci s tímto konceptem než jako námitky, které by tuto analytickou pomůcku „vyvracely“.

6.1 Konsensus, pluralita a moc

Teze o proměně médií a jejich mnohem pluralitnějším charakteru, jak ji formulovaly McRobbie a Thornton, patří k nejpádnějším argumentům proti morální panice. Pluralitní společnost citlivá na vylučování a stigmatizaci je obrazem morální paniky nemístně karikována a zkreslována. Sám koncept „morální paniky“ se z tohoto hlediska jeví jako součást boje jedné části této pluralitní společnosti o status vyloučených obětí anebo jejich obránců.

Odkaz k pluralitní povaze západních společností i jejich médií je jistě důležitým zpochybněním jednostranného, totalizujícího obrazu morálních panik. Pohled McRobbie a Thornton, který se zdá tuto pluralitu poněkud příliš absolutizovat, nás však vede k jiné jednostrannosti: takové, která opomíjí otázku sociální moci. To, že mají etnické či politické menšiny prostor a někdy také vlivné zastánce, neznamená, že přestaly být menšinami, že nejsou zranitelné a že se vůči nim většina (jakkoli jí můžeme na jiné úrovni rozumět jako koalici menšin) nevymezuje. Ani existence alternativních či okrajových médií (nebo také ještě mnohem významněji boom internetu v mezičase od napsání jejich textu) zcela nepodvrací moc dominantních médií nad společností; dopad alternativních či okrajových zdrojů je oproti médiím hlavního proudu zlomkem, často zlomkem statisticky nevýznamným. Optický klam, spočívající v pomíjení nesouhlasících hlasů, je jistě závažný. Neméně závažný je ale optický klam, který vede k jejich přeceňování. Může být sporné, zda některé menšiny napadané morálními panikami nejsou ve skutečnosti relativně silné nebo zda nemají silné zastání. Ty, které jsou, Cohenovým výše citovanými slovy, „*velmi viditelné a zároveň strukturně slabé*“, ale existují i v postmoderních liberálních společnostech.

Boom internetu od chvíle, kdy autorky svůj článek publikovaly, jistě zvýšil význam různého typu alternativních a skupinových médií, modelově můžeme zmínit význam *Breitbart news* či v Česku *Parlamentních listů*, které mísí prvky bulváru a politické propagandy. Bude v tomto směru třeba další výzkum, ale lze předběžně usoudit, že tato média mají potenciál vyvolat morální paniky v omezeném dosahu vlastních čtenářů, a tyto paniky mohou být relativně velmi intenzivní. To patrně souvisí s rozpadem společnosti na stále izolovanější „komunity“ a technologický posun umožňující účinně orchestrovat morální paniky v jejich rámci, může jistě činit dojem, že se otázka konsensu stala archaickou a nadbytečnou. Morální paniky se stávají decentralizovanějšími a vzájemnějšími, což je nedělá méně archaickými. Členové různých komunit mohou být zároveň objektem i producentem morálních panik.

Mnohdy ale společnost sjednocují alespoň částečně sdílené definice situace, již zakouší, zejména jedná-li se o situace zlomové, spojené s pocitem ohrožení a konfrontací

s elementy pocitovanými jako cizí. V momentech jako 11. září, rioty na pařížských předměstích nebo údajná vlna romského násilí na Šluknovsku se prosazuje vysoce konsensuální definice situace, které obtížně vzdorují i ti, kdo odmítají předsudky nebo politická řešení, jež tato definice implikuje. Právě to je také moment, kdy je sporná i snaha médií o „vyváženost“, již kvitují McRobbie a Thornton. Tato snaha v takových momentech, kdy se teprve formuluje, co je v sázce, nedává příliš velký smysl, protože není ani jasné, jaké postoje by se měly vyvažovat. Zejména společnosti, které samy sebe chápou jako ohrožené, mají také značnou tendenci k hledání jednoty.

Zpochybnění představy o konsensu je na místě – každý konsensus je ostatně otázka míry, a kdyby byl absolutní, nemohla by existovat ani analýza morální paniky, protože by její autor v důsledku konsensu ani neregistroval její existenci. Můžeme se domnívat, že v pluralitních společnostech současné doby se ve většině případů jedná spíše než o morální paniku dané společnosti jako celku o paniku, která zachvacuje její jednotlivé části, které se ve veřejné diskusi snaží prosadit relevanci „svých“ panik pro celou společnost. McRobbie a Thornton mají pravdu, pokud nás vyzývají, abychom konsensus nepředpokládali, ale dokládali, a také, abychom hledali jeho míru. Jejich argument se ale může stát zavádějícím, pokud se promění v předpoklad, že konsensus alespoň velké části společnosti je nedosažitelný a v navozování dojmu, že pluralita postmoderních společností v nich činí morální paniku (a mocenskou převahu) antikvárním pojmem.

Jestliže konsensus nemůžeme označit za předpoklad morální paniky, zcela jistě je jejím cílem. I proto se pojmu konsensu nemůže (při kritickém odstupu) zcela zbavit coby důležitého nástroje k analýze její dynamiky.

6.2 Paniky bez nepřítelů?

Podobnou aktualizační kritikou je teze Ungara o tom, že pro současnou společnost jsou mnohem důležitější paniky související s rizikovou společností než klasické morální paniky. Pro klíčové paniky dneška tak není podstatný obraz nepřítelů, ale týkají se „témat“ – zločinu, drog, násilí v televizi, terorismu...

V pozadí velké části těchto panik jsou nicméně rovněž přítomni nepřátelé – u zločinu či terorismu je to evidentní, ale jak ukazuje kauza AIDS, zranitelná sociální skupina může být i za panikou týkající se nemoci. Ani moc daného nepřítelů v případech panik zaměřených proti elitám ve skutečnosti tolik nemění. I klasické morální paniky často mobilizují proti mocnému nepříteli v podobě „liberálních elity“ a v některých případech si lze poměrně snadno nejen představit, ale i na příkladech doložit, že se komponentou dominantní ideologie může stát i určitá dávka nenávisť k „těm nahoře“, ať už „politikům“, „bruselským byrokratům“ nebo „elitám z východního pobřeží“.

Vedle morálních panik s jasně viditelným nepřítelů a morálních panik, v nichž je nepřítel přítomen až v druhém plánu, lze jistě najít řadu panik, v nichž nepřítel absentuje

nebo přinejmenším není důležitý. Tyto paniky se jistě staly důležitou součástí života společnosti a zejména v devadesátých letech 20. století se snad mohlo zdát, že svým významem přebijí tradiční podobu morálních panik. Neměli bychom ovšem zapomínat, že tato léta nejsou jen érou *Rizikové společnosti*, ale také *Střetu civilizací* – a že déle než dekádu po vydání Ungarova článku (vyšel roku 2001) charakterizovaly rozsáhlé paniky z muslimů, teroristů a migrantů, až se skoro zdá, jako kdyby Huntington nad Beckem (a potažmo Trump nad řešením globálního oteplování) minimálně dočasně zvítězil. Můžeme citovat Gooda a Ben-Yehudu (2009: 86), kteří se v reakci na Ungarovu kritiku zeptali „*změnil snad někdo téma?*“ – jakkoli nelze popřít existenci panik odpovídajících konceptu rizikové společnosti, ze společnosti nezmizely ani klasické morální paniky s nepřáteli a existenci jedněch nelze vyvrátit poukazem na význam těch druhých.

6.3 Nepřiměřenost veřejné diskuse a společenská věda

V pěti možných kritériích nepřiměřenosti shrnuli Goode a Ben-Yehuda (viz výše) patrně maximum možných způsobů, jak identifikovat nepřiměřenou reakci společnosti bez ohledu na úskalí, která dobře popsala kritika. Tato kritéria zároveň ve většině případů sama k těmto úskalím poukazují.

Zdánlivě nejbezrozpornější je přehánění či zkreslování čísel a šíření fám – i zde se ale nabízí otázka, jak velkou roli v situaci musí tyto praktiky hrát, aby stačily k jejímu označení za morální paniku. U neexistující hrozby a disproporčního pojmání různých hrozeb či stejné hrozby v čase se jasně ukazuje problém subjektivního soudu – kdo posoudí, že hrozba neexistuje? Na základě jakých kritérií prohlásíme dva fenomény za analogické? Příklad Gooda a Ben-Yehudy s morální panikou kolem ilegálních drog v situaci, kdy v důsledku kouření zemřelo mnohem více lidí je ilustrativní – není významnou součástí paniky *právě to*, že jsou ilegální drogy ilegální a tedy spojené s ilegálními formami obchodu, s mafiemi a jejich působením? Lze srovnávat smrtící následky zcela odlišně rozšířených drog a argumentovat mnohem větší smrtelností u drogy, která je mnohem rozšířenější? A podobné otázky vyvstávají i u proměny zájmu v čase. Na základě čeho můžeme konstatovat, že k panice došlo „bez zjevného důvodu“? Nemůže být dostatečně exemplární případ a jeho mediální pokrytí postačující „změnou“, která uspokojivě vysvětluje razantní navýšení veřejné pozornosti?

Jakkoli se zdá být nejdělejší součástí konceptu, domnívám se, že kritérium přiměřenosti a nepřiměřenosti bude muset společenská věda přenechat veřejné debatě, do níž může přispět pouze velmi omezenými příspěvky. Jak implikuje pojem *morální panika*, tím, co pokládá za své ohrožení, neinformuje společnost jen o tom, co pokládá za nebezpečí (v čemž se jistě může mýlit a co lze vyvrátit), ale také o tom, co pokládá za hodnoty (v jejichž sféře je mluvit o omylu hodně problematické). Kritéria stanovená Goodem a Ben-Yehudou mohou být nápomocná, ale jen jako metodologická vodítka pro identifikaci zkoumatelných situací při vědomí subjektivity jejich výběru (a také pro určitý

korektiv představy, že to, jestli došlo k morální panice či ne, je v určitých situacích evidentní), nikoli pro posuzování, zda reakce veřejnosti byla či nebyla „přiměřená“.

6.4 Normativita a nadřazenost

S námitkou přiměřenosti souvisí otázka nadřazené pozice, již si vědec (přinejmenším implicitně) nárokuje pro analýzu, která se jeví být normativně podbarvená a do značné míry jednostranná až plochá – zachycuje jednu vyhrocenou tvář společnosti, při vypjaté situaci a v momentě obav. Jakým právem si vědec osobuje diagnostickou roli? Stojí snad mimo společnost, její obavy a konflikty v jejím rámci? Nesignalizuje naopak už použitím pojmového instrumentária morální paniku vcelku jasně svou pozici k daným obavám?

Naivně realistická představa o nadřazenosti vědeckého diskurzu je stěží obhajitelná epistemologicky a špatně přijatelná i normativně (srv. Barša 2010). To samé platí pro neutralitu odborného textu, která je vždy zapuštěna v nikdy nedosažitelné snaze autora o přesáhnutí sebe sama a která v nejlepším (nemá-li vést pouze k odcizení a sebezpopření) případě končí kultivací jeho východisek. Jistá arogantní přímočarost pojmu morální panika se z tohoto hlediska může stát i výhodou – je-li spojen s jistou sebereflexí při svém používání, představuje zároveň pojem tak jednoznačně normativně konotovaný, že jeho užívání znemožňuje předstírat neutralitu.

6.5 Produktivnost a ošemetnost epizody

Morální panika umožňuje koncentraci na epizodu, která je zároveň historicky významná a zároveň jasně vymezená. To může být právě tak analyticky produktivní, jako zkreslující. Morální panika zdůrazňuje negativní postoje, stereotypní spodobňování a vnímání skupiny, o níž se jedná jako o „problému“. V řadě případů může zdůraznit a podtrhnout přístupy charakteristické i pro jiné periody, v jiných situacích naopak může zastínit mnohem bohatší škálu postojů přítomných v dané společnosti.

Morální paniku nemůžeme chápat jako vzorek, který by bezproblémově reprezentoval přístup společnosti jako celek. Je epizodou s vlastní dynamikou, která může stěží reprezentovat něco jiného než samu sebe. Je ovšem zároveň epizodou, která je významná – vztahy mezi označenou skupinou a zbytkem společnosti se během ní často mění, sehrává významnou roli pro uvolnění zášti přítomné již dříve nebo pro rozšíření stereotypů přetrvávajících i po jejím odeznění. Epizody morálních panik tak má smysl studovat samy o sobě, bez ohledu na to, že jsou „nereprezentativní“, a právě s vědomím toho.

Jako klíčová se pak ovšem – i se zřetelem ke kritice, kterou epizodičnosti morálních panik adresoval Simon Watney – jeví historizace morálních panik. Ta může mít různé podoby, v nichž mohou být inspirací různé dosavadní přístupy. Na jednu stranu je důležité kontextualizovat morální paniku jako erupci předsudku do dlouhodobějších, jakkoli méně

viditelných trajektorií tvorby daného předsudku – např. nedávnou a stále doutnajícím uprchlickou krizi můžeme jistě pochopit jako morální paniku s jasným začátkem, ale příliš jí neporozumíme, pokud nebudeme vědět, jak se dlouhodobě utvářel obraz muslimských Druhých, civilizační nekompatibility a migrantské hrozby. Analýzu morální paniky zároveň posílí, bude-li schopna pojmenovat dlouhodobé ideologické rezervoáry nastolovaných řešení podobným způsobem, jakým Hall et al. vztáhli morální paniku z násilných přepadení k dlouhodobě působícím anglickým ideologiím zločinu.

Jak ale ukazují zejména Hier a Rohloff (ač ve vzájemném sporu), významná je pro morální paniku i historická diagnóza z hlediska procesů *longue durée*. Ať už je to kontextualizace do dlouhodobé dynamiky morálních regulací jako u prvního z nich nebo do Norbertem Eliasem popsaných dlouhodobých procesů civilizace a decivilizace, oba autoři přesvědčivě ukazují, že právě dialog s historickou sociologií a schopnost historické diagnózy daného okamžiku z hlediska dlouhodobého vývoje může dát analýze morální paniky potřebnou hloubku. V současnosti se pochopitelně nabízí kontextualizace do proměn a částečného rozpadu společnosti, jejíž náznakovou diskusi jsme provedli v sekci o konsensu a která si bude vyžadovat vlastní historickosociologické rozpracování.

Závěr

Jádro výzkumu morální paniky je jistě v empirickém výzkumu jednotlivých epizod, které splňují alespoň některé charakteristiky morálních panik. Zároveň platí slova Petra Druláka, že „bez kvalitní metateorie není kvalitní empirie“ (Drulák 2009: 226). Výsledky již takřka padesát let probíhajících debat o tak polemickém konceptu, jakým je morální panika, navíc mají význam nejen pro kalibraci jednoho nástroje empirického výzkumu, ale také přispívají k obecnějším debatám o povaze společenskovedního poznání i o společenské a politické roli (a snad i morální zodpovědnosti) vědce.

Jestliže jsme naši debatu postavili na prezentaci pěti klíčových atributů morální paniky (pozornost, nepřátelství, konsensus, nepřiměřenost a těkavost), ukázali jsme na následné diskusi, že tyto atributy a zejména tři poslední z nich rozhodně nelze brát jako samozřejmé. Těkavost představuje do značné míry metodologickou výzvu, ve smyslu adekvátní klasifikace a kontextualizace epizody, i nového promýšlení, co z popisu historicky významné epizody plyne. Nepřiměřenost je vždy věcí částečně mimovědeckého úsudku toho kterého badatele a jakkoli může mít lepší či horší zdůvodnění, těžko jej lze plně vykázat jazykem vědy.

Zásadní, nejen metodologickou, ale i teoretickou výzvu představuje kritérium konsensu. I empirické texty ukazují rozptýlenost panik nebo jejich soupeření (pro jeden konkrétní případ můžeme použít příklad morálních panik kolem Czechteku, kdy panika z technařů začala po policejním zásahu soupeřit s panikou z policejního násilí a Paroubka – viz Kolářová 2008; Slačálek 2018a, 2018b; i na současné paniky z muslimských

uprchlíků reagují paniky z „fašizace“). Právě otázka konsensu společnosti vrací koncept morální paniky k základní otázce po povaze společnosti a jejích možnostech ve stávajícím momentu dlouhodobé historické trajektorie a se současnými technickými možnostmi komunikace. Právě zde má morální panika příležitost přispět k debatě o hypotézách rozpadu společnosti či jejího zásadního přeskupení. To už je ovšem téma pro jinak pojaté texty.

Seznam literatury a zdrojů

- Adorno, T. W. et al. 1950. *Authoritarian Personality*. New York: Harper & Brothers.
- Barša, P. 2009. „Pět dilemat společenské vědy.“ In: P. Barša (ed.). *Dialog teorií. Filozofická dilemata výzkumu mezinárodních vztahů*. Praha: Sociologické nakladatelství, 13-29.
- Becker, H. S. 1963. *Outsiders. Studies in the sociology of deviance*, New York/London: Free Press.
- Cohen, S. 2011/1972. *Folk Devil and Moral Panic, Folk Devils and Moral Panics. The creation of the Mods and Rockers*. London/New York: Routledge.
- Critcher, C. 2008. „Moral Panic Analysis: Past, Present and Future.“ *Sociology Compass* 4 (2): 1127–1144.
- Daniel, O. 2016. *Násilím proti „novému biedermeieru“: subkultury a většinová společnost pozdního státního socialismu a postsocialismu*. Příbram: Pistorius & Olšanská.
- Drulák, P. 2009. „Syntéza teorií cestou jejich destrukce.“ In: P. Barša (ed.). *Dialog teorií. Filozofická dilemata výzkumu mezinárodních vztahů*. Praha: Sociologické nakladatelství, 225-245.
- Glassner, B. 2000. *The Culture of Fear: Why Americans Are Afraid of the Wrong Things*. New York: Basic Books.
- Goode, E. a Ben Yehuda, N. 2009. *Moral panics. The social construction of deviance*. Oxford: Blackwell.
- Fitzgerald, I. a Smoczynski, I. 2015. „Anti-Polish Migrant Moral Panic in the UK: Rethinking Employment Insecurities and Moral Regulation.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 51 (3): 339-361.
- Hall, S. et al. 1978. *Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order*. London: Macmillan.
- Heřmanský, M. 2013. „Démonizace emo subkultury a morální panika v českém prostředí.“ In: O. Daniel, T. Kavka, J. Machek a kol. *Populární kultura v českém prostoru*. Praha: Karolinum, 262–273.
- Hier, S. P. 2002a. „Conceptualizing Moral Panic through a Moral Economy of Harm.“ *Critical Sociology* 28 (3): 311–334.
- Hier, S. P. 2002b. „Raves, Risks and the Ecstasy Panic: A Case Study in the Subversive Nature of Moral Regulation.“ *Canadian Journal of Sociology* 27 (1): 33–57.
- Hier, S. P. 2008. „Thinking Beyond Moral Panic: Risk, Responsibility and the Politics of Moralization.“ *Theoretical Criminology* 12 (2): 173–190.
- Hier, S. P. 2011a. „Tightening the Focus: Moral Panic, Moral Regulation and Liberal Government.“ *British Journal of Sociology* 62 (3): 523–541.
- Hier, S. P. 2011b. „Introduction: Bringing moral panic into the focus.“ In: S. P. Hier (ed.): *Moral Panic and the Politics of Anxiety*. London: Routledge, 1-16.
- Hier, S. P. 2015. „The Cultural Politics of Contemporary Moral Panic Studies: Reflections on a Changing Research Agenda.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 51 (3): 362-372.
- Hier, S. P. (2016) „Moral panic, moral regulation, and the civilising process.“ *British Journal of Sociology* 67 (3): 414–34.
- Hunt, A. 1997. „‘Moral Panic’ and Moral Language in the Media.“ *British Journal of Sociology* 48 (4): 629–648.
- Kolářová, L. 2008. *„Kauza Czechtek 2005“ optikou teorie morální paniky*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií.

- Kuřík, B., Slačálek, O. a Charvát, J. 2018. „Úvod: Mládež, hudba, politika. Jak zkoumáme politizaci subkulturních scén?“ In: B. Kuřík a J. Charvát (eds.). „*Mikrofon je naše bomba*“. *Politika a hudební subkultury mládeže v postsocialistickém Česku*. Praha: Togga, 11-59.
- McRobbie, A. a Thornton, S. 1995. „Rethinking ‚moral panic‘ for multimediated social worlds.“ *British Journal of Sociology*, 46 (4): 559-574.
- O'Malley, P. 1992. „Risk, Power and Crime Prevention.“ *Economy and Society* 21 (3): 252–275.
- O'Malley, P. 1996. „Risk and Responsibility.“ In: A. Barry, T. Osborne a N. Rose (eds.). *Foucault and Political Reason: Liberalism, Neo-Liberalism and Rationalities of Government*, Chicago: University of Chicago Press, 189–208.
- Rohloff, A. 2011. „Shifting the focus? Moral panics as civilizing and decivilizing processes.“ In: S. P. Hier (ed.). *Moral Panic and the Politics of Anxiety*. London: Routledge, 71-85
- Rohloff A. a Wright, S. 2010. „Moral panic and social theory: Beyond the heuristic.“ *Current Sociology* 58 (3): 403–419.
- Rohloff, A. 2013. „Moral panics as civilising and decivilising processes? A comparative discussion.“ *Política y Sociedad*, 50 (2): 483-500.
- Slačálek, O. 2018a. „Příběh Czechteku – lze uniknout morální panice?“ In: B. Kuřík a J. Charvát (eds.). „*Mikrofon je naše bomba*“. *Politika a hudební subkultury mládeže v postsocialistickém Česku*. Praha: Togga, 261-300.
- Slačálek, O. 2018b, v tisku. „Freetekno jako objekt mediální pozornosti: nosnost morální paniky a reálněsocialistické analogie.“ *Studie z aplikované lingvistiky* 5 (2): 92-108.
- Slačálek, O. 2011. „České freetekno – pohyblivé prostory autonomie?“ In: M. Kolářová (ed.). *Revolta stylem. Hudební subkultury mládeže v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství, 83-122.
- Sparks, C. 2011. „Stuart Hall, Cultural Studies and Marxism“ In: D. Morley a K.-H. Chen (eds.). *Stuart Hall. Critical Dialogues in Cultural Studies*. London/New York: Routledge, 70-101.
- Thompson, K. 2011. „Preface.“ In: S. P. Hier (ed.). *Moral Panic and the Politics of Anxiety*. London: Routledge, vii-xi.
- Thompson, B. a Williams, A. 2013. *The Myth of Moral Panics. Sex, Snuff, and Satan*. New York: Routledge.
- Thornton, Sarah. 1995. *Club Cultures. Music, Media and Subcultural Capital*. Cambridge: Polity Press.
- Ungar, S. 2001. „Moral panic versus the risk society: the implications of the changing sites of social anxiety.“ *British Journal of Sociology* 52 (2): 271–291.
- Valverde, M. 1994. „Moral capital.“ *Canadian Journal of Law and Society* 9 (1): 1-19
- Volek, J. 2000. „Konstrukce morální paniky a sociálního vyloučení“. *Sociální studia* 5: 97-113.
- Waddington, P. A. J. 1986. „Mugging as a moral panic: A question of proportion“. *British Journal of Sociology* 37 (2): 245-259.
- Waiton, S. 2008. *The Politics of Antisocial Behaviour: Amoral Panics*, London: Routledge.
- Watney, S. 1997. *Policing Desire. Pornography, AIDS, and the Media*. Minneapolis: University of Minneapolis Press.
- Wood, M. a Flinders, M. 2012. *From Folk Devils to Folk Heroes: Rethinking the Theory of Moral Panics, Moral Panic Studies Working Paper 2*, London: Brunel University.